

Prof. dr hab. Michał Jerzak
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Wydział Ekonomiczno-Społeczny
Zakład Rachunkowości Rynków Finansowych i Towarowych
w Gospodarce Żywnościowej

Poznań 28.09.2017

Recenzja

Rozprawy doktorskiej mgr Wiolety Sobczak

pt. "Przestrzenna integracja hurtowych rynków owoców i warzyw w Polsce",

przygotowanej pod kierunkiem naukowym

dr hab. Inż. Jarosława Gołębińskiego prof. nadzw.

Promotor pomocniczy dr inż. Dawid Olewiński

Recenzja została sporządzona w związku z pismem otrzymanym z Wydziału Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie z dnia 22.08.2017r. informującego o powierzeniu mi wykonania recenzji rozprawy doktorskiej Pani mgr Wiolety Sobczak

1. Ocena ogólna rozprawy

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska dotyczy badań nad problematyką przestrzennej integracji hurtowych rynków owoców i warzyw w Polsce. Zagadnienia te są materią złożoną i wielopłaszczyznową szczególnie że dotyczą tworzonych latach dziewięćdziesiątych XX wieku instytucji rynkowych określanych jako „Rynki hurtowe”. Instytucji, które w owym czasie wzbudzały tyleż samo entuzjazmu co kontrowersji.

Zważywszy natomiast że Polska jest w pierwszej piątce największych producentów towarów ogrodnich w UE, to dotychczas problematyka funkcjonowania rynków hurtowych owoców i warzyw stosunkowo rzadko podejmowana była w badaniach naukowych. Instytucje te z racji miejsca i roli w gospodarce z pewnością zasługują na większe zainteresowanie badaczy dlatego cieszy fakt podjęcia przez Doktorantkę badań nad tą trudną ale jakże ważną sferą gospodarki.

Wybór tematu dysertacji uważam za trafny i zasadny z uwagi przede wszystkim na niedostatek badań na ten temat w krajowym piśmiennictwie. Postawiony problem badawczy jest ważny zarówno z teoretycznego jak i praktycznego punktu widzenia i w pełni zasługuje na badania w ramach promocyjnej pracy naukowej na stopień doktora nauk ekonomicznych.

W części wstępnej rozprawy po krótkim uzasadnieniu wyboru tematyki badań doktorantka sformułowała cel pracy którym jest „określenie sprawności funkcjonowania rynków hurtowych owoców i warzyw w Polsce oraz próba oceny powiązań cen wybranych gatunków owoców i warzyw ze szczególnym uwzględnieniem kierunków przepływu impulsów cenowych”. Dalej, Doktorantka konstatuje, że „analiza transmisji cen i integracji badanych rynków dostarczy informacji o sprawności rynku”. Do osiągnięcia tak sformułowanego celu głównego przyjęto dodatkowo siedem celów szczegółowych wspomagających jego realizację. Sformułowano też trzy hipotezy badawcze które wytyczają dalszy kierunek prowadzonych badań.

Przedstawione cele cząstkowe, których jak sądzę, zadaniem było doprecyzowanie celu głównego rozprawy, stanowią wyodrębnienie kolejnych obszarów badawczych znajdujących się w sferze zainteresowania doktorantki analizowanych niejako każdy z osobna. Należy się domyślać że ich realizacja, w założeniach pracy, ma doprowadzić do osiągnięcia celu głównego rozprawy i weryfikację hipotez badawczych.

Cele cząstkowe realizowane były przy wykorzystaniu dobrze dobranej warsztatu metodycznego. Badania opierały się na danych zarówno pierwotnych pochodzących z wywiadu eksperckiego oraz wywiadu pogłębionego wśród 150 uczestników rynków hurtowych, a także z telefonicznego wywiadu indywidualnego. Dokonano też obserwacji uczestniczącej na przedmiotowych rynkach. Wykorzystano również dane wtórne pochodzące z literatury przedmiotu jak i bezpośrednio z instytucji rynków hurtowych. Sposób analizy zebranych danych zaprezentowano w bardzo przejrzystym schemacie zawartym w rysunku 1 pracy.

Do opracowywania zebranych danych wykorzystane zostały klasyczne metody opisu statystycznego: mediana, odchylenie standardowe, współczynniki zmienności. Prawidłowo dobrano również metody ekonometryczne takie jak rozszerzony test Dickey Fuller (ADF) oraz test KPSS (Kwiatkowskiego Philipa Schmidta i Shina) które zastosowano do oceny stacjonarności analizowanych szeregów czasowych. Test Johansena wykorzystano do określenia skointegrowania badanych zmiennych. Dokonano również analizy przyczynowości w sensie Grangera. Do badania strukturalnych powiązań oraz kointegracji pomiędzy badanymi zmiennymi wykorzystano model autoregresji wektorowej (VAR). Doktorantka wykazała się tu dobrą znajomością modelowanego układu ekonomicznego. W celu pogłębienia badań wykorzystano też alternatywną postać modelu VAR określaną jako wektorowe modele korekty błędem VECM (Vector Error Corection Model) które stosowane

są w przypadku gdy zmienne wykazują tendencję do skointegrowania. Na podkreślenie zasługuje bardzo czytelne zestawienie tabelaryczne przedmiotu badań i zastosowanych metod badawczych. Jednak zastanawiające jest dlaczego zagadnienia przedstawione w tab.2 i określone jako przedmiot badań nie do końca są zgodne z założonymi wcześniej celami częściowymi. Spośród siedmiu zagadnień zaprezentowanych w tabeli 2 tylko pierwszy realizowany był za pomocą studium literaturowego dotyczącego problematyki oceny poziomu integracji rynków hurtowych w sektorze ogrodnictwym i rolnym. Pozostałe sześć zagadnień miało charakter badań empirycznych, w których doktorantka wykazała się umiejętnością właściwego doboru metod badawczych i poprawnego wnioskowania.

Konstrukcja prowadzonego wykładu dysertacji obejmuje sześć logicznie następujących po sobie rozdziałów zakończonych podsumowaniem i wnioskami stanowiącymi swoistą odpowiedź na pytanie zawarte w celu pracy. We wnioskach doktorantka stwierdza że pierwsza hipoteza badawcza dotycząca założenia że „Warszawski Rolno-Spożywczy Rynek Hurtowy SA w Broniszach odgrywa dominującą rolę w kształtowaniu cen owoców i warzyw na pozostałych rynkach hurtowych” została zweryfikowana częściowo pozytywnie. Druga hipoteza badawcza zakładająca że „Rynki owoców i warzyw są zintegrowane przestrzennie” oraz trzecia zakładająca że „Trwałość i sezonowy charakter produktów ogrodnictwych wpływa na siłę impulsów cenowych między rynkami hurtowymi owoców i warzyw”, zostały zweryfikowane pozytywnie.

Pierwsze dwa rozdziały recenzowanej rozprawy stanowią studium literaturowe jakże złożonej problematyki dotyczącej przestrzennej integracji hurtowych rynków owoców i warzyw. W tej części praca ma charakter przeglądowych badań monograficznych dotyczących zarówno teoretycznych podstaw stosowanych metod badawczych jak i omówienia koncepcji integracji przestrzennej rynków. Prezentowane badania monograficzne charakteryzują się bogactwem i różnorodnością opisywanych danych źródłowych i literaturowych zarówno krajowych jak i zagranicznych. Świadczy to z pewnością o dużej wiedzy Autorki w zakresie problematyki opisywanej w pracy. Doktorantka cytując wielu autorów prowadzi rozważania nad pojęciem rynku i jego klasyfikacją, a także rozważa zagadnienia segmentacji rynku. Wydaje się, że zbyt szeroko omawiano podstawowe zasady mechanizmu kształtowania się cen na rynku, jest to bowiem wiedza podręcznikowa i niewiele wnosi do realizacji założonego celu głównego badań. Na szczególne natomiast podkreślenie zasługuje obszerny przegląd badań krajowych i zagranicznych dotyczących przestrzennej integracji rynków zarówno surowców rolnych jak i produktów ogrodnictwych. Rozważania te stanowią mocną podstawę teoretyczną do

realizacji badań założonych w niniejszej pracy. Doktorantka w sposób szczegółowy i interesujący przedstawia poglądy różnych autorów, jednak nie precyzuje własnego stanowiska w omawianych kwestiach i nie ustosunkowuje się do tych poglądów. Nie bierze udziału w aranżowanej dyskusji, choć z racji po części teoretycznego charakteru pracy ma do tego pełne prawo. Doktorantka ogranicza się jedynie do kilkunastu podsumowania, z którego nie sposób jest poznać jakie poglądy w omawianych problemach reprezentuje.

Trzeci rozdział ma charakter przeglądowny w zakresie rynku produktów ogrodniczych a w szczególności specyfiki rynku owoców i warzyw w Polsce, tu omówiono także krajowe kanały dystrybucji tych produktów. Doktorantka dużo miejsca poświęciła omówieniu arealów upraw i wielkości zbiorów poszczególnych analizowanych w pracy owoców i warzyw. Niedość budzi jedynie zbyt skromny komentarz do prezentowanych danych statystycznych, a dotyczących rynkowych czy też produkcyjnych przyczyn które w poszczególnych latach kształtowały określony poziom powierzchni upraw i zbiorów.

Kolejny czwarty rozdział podobnie jak poprzedni ma charakter przeglądowny i dotyczył rynków hurtowych jako formy organizacji rynku produktów ogrodniczych.

Dużo miejsca Doktorantka poświęca tu zdefiniowaniu handlu hurtowego, jego funkcjom i strukturom. Przedstawia też dość złożoną historię rozwoju instytucji rynków hurtowych owoców i warzyw w Polsce, a także odnosi te dane do sytuacji w innych krajach Europy. Dokonuje przeglądu funkcjonowania i rozwoju rynków hurtowych w wybranych krajach UE, co pozwala ocenić poziom rozwoju krajowych rynków hurtowych owoców i warzyw. Lektura tego rozdziału jest ciekawa a szczegółowość omawiania z racji tematu pracy uzasadniona. Zdziwienie jedynie budzą niektóre przytaczane w treści odwołania które wydają się być już nie aktualne np. na str. 103 Doktorantka przytacza cytat: Handel hurtowy charakteryzuje się również możliwością dokonywania transakcji bezgotówkowych.” Jest to cytat z przed 6 lat i dziś transakcje bezgotówkowe jak wiemy są powszechne również w handlu detalicznym.

Kluczowymi w recenzowanej pracy doktorskiej są rozdziały 5 i 6 prezentujące badania empiryczne realizowane przez Doktorantkę.

W rozdziale 5 zaprezentowano bardzo ciekawe badania na temat zmian cen owoców i warzyw na badanych rynkach hurtowych. Analizą objęto pięć największych rynków hurtowych w Polsce w latach 2011-2016, gdzie badano zmienność cen wybranych gatunków owoców i warzyw.

Wśród owoców badano między innymi rynki: malin, truskawek i jabłek. Łączna liczba obserwacji przyjętych do badań dla malin wynosiła 970, dla truskawek – 940, dla jabłek 7390. Do analizy przyjęto, jak rozumiem, z konieczności, dzienne notowania cen ofertowych z badanych rynków. Należy tu mieć świadomość tego że ceny ofertowe zwykle różnią się od kilku do kilkunastu procent od cen transakcyjnych ze względu na swobodę ich kształtowania przez sprzedawców. W konsekwencji może to zwiększać poziom zmienności cen na rynku zniekształcając właściwy jej obraz co należałoby uwzględnić przy interpretacji wyników, szczególnie w krótkim okresie.

Na szczególną uwagę zasługuje rozdział, szósty w którym przedstawiono wyniki badań dotyczące powiązań cenowych na rynkach hurtowych owoców i warzyw w Polsce. Prezentowane badania stanowią nowatorskie i unikalne w Polsce opracowanie.

W konkluzji tego rozdziału Doktorantka stwierdziła że niezależnie od zachodzących licznych fluktuacji w poziomie cen na poszczególnych rynkach następowało zjawisko dochodzenia do stanu równowagi długookresowej poprzez krótkookresowy (jedno lub dwudniowy) proces dostosowań. Wskazuje to, jej zdaniem, na występowanie przekazywania impulsów cenowych między badanymi rynkami co oznacza że badane rynki hurtowe owoców i warzyw są zintegrowane przestrzennie, co zostało również potwierdzone wynikami testu przyczynowości Grangera.

2. Ocena formalna rozprawy

Recenzowana rozprawa spełnia wymogi formalne stawiane pracom doktorskim. Całość pracy napisana jest poprawnym i zrozumiałym językiem. Tekst pracy przejrzysty i czytelny.

Doktorantka posługuje się poprawną terminologią, strona redakcyjna jest staranna a drobne potknięcia językowe, czy stylistyczne nie umniejszają mojej pozytywnej oceny w tym zakresie. Praca jest rzetelnie opracowana pod względem źródłowym. Sporządzony został wykaz 62 rysunków i 29 tabel oraz spis bibliograficzny liczący 299 pozycji. Dobór pozycji bibliograficznych jest trafny i ten element pracy oceniam pozytywnie.

Recenzowana rozprawa doktorska liczy 209 stron, składa się z obszernego wstępu, sześciu rozdziałów oraz podsumowania, ma logiczną konstrukcję i poprawny układ hierarchiczny. W pracy Doktorantka na ogół zachowała właściwe proporcje treści poszczególnych rozdziałów, co oceniam również pozytywnie.

3. Uwagi krytyczne

W rozprawie nie ustrzeżono się drobnych błędów i usterek a przede wszystkim tych dotyczących precyzji wypowiedzi która w pracy naukowej ma duże znaczenie.

Doktorantka (s.13) w celu pracy założyła: „...określenie **sprawności funkcjonowania** rynków hurtowych owoców i warzyw....” nie definiując tego pojęcia. Nie wiadomo zatem czy chodzi tu o sprawność finansową funkcjonowania rynków hurtowych czy też sprawność funkcjonowania systemu rynkowego czy też sprawność funkcjonowania poszczególnych instytucji rynków hurtowych. Wg prof., Bronisława Oyrzanowskiego sprawność działania systemu - w tym wypadku rynków hurtowych owoców i warzyw - to zdolność do realizacji celu jaki został na te instytucje nałożony. Do głównych celów jakie stawiają sobie rozwinięte instytucje zwane ‘rynkami hurtowymi’, o czym wspomina autorka na str. 112 pracy, zaliczyć można oprócz zabezpieczenia infrastruktury technicznej do przechowywania i obrotu towarami, takie działania jak: koncentracja dużych partii towaru w określonym miejscu i czasie, określenie ceny równowagi rynkowej danego dnia na określone produkty, sprzedaż towarów szybko i sprawnie wielu detalistom jednocześnie, oferowanie produktów odpowiedniej jakości z zachowaniem warunków sanitarno-higienicznych, generowanie i rozpowszechnianie informacji rynkowej o cenach i wymaganiach klientów co do jakości.

W pracy ograniczono się jednak tylko do jednego z tych elementów t.j. ustalania ceny równowagi rynkowej produktu. Szerszych badań nad pozostałymi elementami składającymi się na sprawność systemu rynkowego w przedmiotowej pracy nie zaprezentowano. Stąd też uważam, że uogólnione sformułowanie dotyczące badań nad „...sprawnością funkcjonowania rynków hurtowych owoców i warzyw....” jest w niniejszej pracy nieuprawnione. Pojęcie to winno być bardziej doprecyzowane np. sprawność w zakresie odkrywania ceny równowagi rynkowej. Jak mniemam Autorka pojęcie to użyła w znaczeniu popularnym, co w pracy naukowej nie powinno mieć miejsca.

Wątpliwość interpretacyjna dotyczy również użycia pojęcia „transmisja cen” w treści sformułowanego na wstępie celu pracy. Pojęcie to Doktorantka definiuje dopiero na str 42 jako „transmisję cen poziomą”. Zachowując konsekwencję pojęciową i zgodność z kierunkiem prowadzonych badań, należało użyć tego samego pojęcia w celu pracy.

Na str. 104 Doktorantka stwierdza: „...gdy sprzedaż prowadzona jest przez wyspecjalizowane podmiot **mówi się** o handlu profesjonalnym...” po pierwsze nie bardzo rozumiem kto tak mówi, a po drugie dlaczego przetwórcy eksporterzy lub prowadzący punkty skupu mają działać nieprofesjonalnie.

Na str. 94 (drugi wiersz) użyto określenie: „...uzyskania ciągłości i wysokości sprzedaży...” Wydaje się że w odniesieniu do sprzedaży przyjmuje się pojęcie „wielkość sprzedaży” podobnie jak wielkość popytu czy wielkość podaży.

3. Konkluzja

Odnosząc się do całości pracy mgr Wiolety Sobczak trzeba stwierdzić że recenzowana rozprawa doktorska ma charakter poznawczy zgłębiający wiedzę na temat przestrzennej integracji hurtowych rynków owoców i warzyw. Doktorantka nie podjęła jednak próby wskazania na możliwości wykorzystania uzyskanych wyników w praktyce gospodarczej. Choć nie wydaje mi się żeby takich możliwości nie widziała. Nie ujmując oczywiście osiągnięciom i wartości naukowej tej jakże ciekawej rozprawy doktorskiej to jednak po jej lekturze nasuwa się pytanie: i co dalej? Bo przecież chciałoby się ten ogrom pracy wykorzystać dla dobra gospodarki. Doktorantka jednak takich przemyśleń i konkluzji nie zamieszcza sugerując jedynie że praca może stanowić bazę do dalszych badań.

Oczywiście przedstawiona uwaga ma charakter czysto dyskusyjny i nie wpływa na ogólnie pozytywną ocenę przedstawionej rozprawy.

Konkludując, chciałbym stwierdzić, że pomimo zgłoszonych zastrzeżeń wpływających oczywiście na ogólną ocenę rozprawy to należy uznać, że doktorantka osiągnęła postawione na wstępie cele badawcze. Poruszane zagadnienia pozwalają widzieć w prezentowanej pracy źródło wiedzy z zakresu problematyki przestrzennej integracji hurtowych rynków owoców i warzyw w Polsce.

Stwierdzam zatem, że rozprawa doktorska pani mgr Wiolety Sobczak spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim, zgodnie z art. 13 ust.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym. (Dz.U. Nr65 poz. 595 z późn. zm.) Wobec powyższego wnioskuję do Wysokiej Rady Wydziału Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie o dopuszczenie Pani mgr Wiolety Sobczak do publicznej obrony pracy.

